

5. Koretskyi ta inshi proty Ukrainy [Koretsky and others v. Ukraine]: rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 03.04.2008 r., skarha No. 40269/02. [in Ukrainian].
6. Kotukha, O.S. (2012). Nepriami materialno-pravovi prezumptsii u kryriminalnomu pravi Ukrainy [Indirect substantive presumptions in the criminal law of Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 2. Pp. 295–299 [in Ukrainian].
7. Levytska, L.V. (2009). Yakist kryriminalnoho zakonu Ukrainy yak pokaznyk efektyvnosti kodyfikatsii zakonodavstva [The quality of the criminal law of Ukraine as an indicator of the effectiveness of codification of legislation]. *Sudova apeliatsiia*. No. 2(15). Pp. 31–40 [in Ukrainian].
8. Yaremenko, V.V., Slipushko O.M. (2008). Novyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]: u 3 t. Kyiv: Akonit. T. 2. 928 p. [in Ukrainian].
9. Panko, K.K. (2001). Teoriia i praktika zakonotvorchestva v ugolovnom prave [Theory and practice of law-making in criminal law]: monografiia. Moskva: Iurlitinform. 102 p. [in Russian].
10. Sokhikian, A.S. (2017). Zmist kryriminalnoho zakonu [Contents of the criminal law]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson. Vyp. 3. T. 2. Pp. 111–113 [in Ukrainian].
11. Sokhikian, A.S. (2018). Forma kryriminalnoho zakonu [Form of criminal law]. *Pravo i suspilstvo*. Dnipro: Dniprovskiyi humanitarniyi universytet. No. 2. Pp. 200–206 [in Ukrainian].
12. Shutak, I.D., Onyshchuk I.I. (2013). Yurydychna tekhnika [Legal technique]: navch. posib. dlia vyshchych navch. zakladiv. Ivano-Frankivsk. Pp. 109 [in Ukrainian].
13. Entsyklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona [Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron]: v 86 tomakh (82 t. y 4 dop.). Sankt-Peterburg, 1890–1907.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.2.34>

ПОВАГА ДО СУДУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СУДДІВСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Надія Сташків

суддя

*Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
Західноукраїнського національного університету (Тернопіль, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-7832-5388*

Анотація. У науковій статті авторка досліджує категорію «повага до суду», зважаючи на те, що повага до суду є найважливішою умовою незалежності суду. У статті проведено аналіз рівня законодавчого закріплення принципу поваги до суду в Україні. Зміст цієї категорії розкрито з погляду психолого-соціологічного і юридичного складників, з використанням аналізу правових позицій ЄСПЛ із цієї проблематики. З психолого-соціологічної позиції повагу до суду формує справедливість судових рішень; чесність, об'єктивність і неупередженість судді в очах учасників справи; ефективність правосуддя (виконання судових рішень); інформаційний вплив ЗМІ тощо. У юридичній площині повага до суду в Україні не знаходить повноцінного законодавчого закріплення, адже відповідальності за дискредитацію, дифамацію суддів, позапроцесуальний тиск на них та інші дії, що умисно вчиняються з метою принизити суд і підірвати його авторитет (за так звану скандалізацію правосуддя), законодавчо не встановлено. Акцентовано увагу на доцільності законодавчого закріплення презумпції сумлінності судді, що забезпечить судовим рішенням кредит суспільної довіри. Лише забезпечення високого рівня поваги до суду в судовому процесі і в суспільстві дасть змогу досягти реальної суддівської незалежності, а отже гарантувати верховенство права.

Ключові слова: повага до суду, неповага до суду, суддівська незалежність, ефективність правосуддя, авторитет судової влади, скандалізація правосуддя.

RESPECT FOR THE COURT AS A NECESSARY CONDITION FOR JUDICIAL INDEPENDENCE

Nadiya Stashkiv

Judge

*Ternopil City District Court of the Ternopil Region,
Graduate Student at the Department of Theory and History of State and Law
Western Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-7832-5388*

Abstract. In the scientific article, the author explores the category of “respect for the court”, based on the fact that respect for the court is the most important condition for the independence of the court. The article analyzes the level of legislative

definition of the principle of respect for the court in Ukraine. The content of this category is disclosed in terms of two components – psychological-sociological and legal, using the analysis of the legal positions of the ECtHR on this issue. From a psychological-sociological point of view, respect for the court forms the justice of court decisions; honesty, objectivity and impartiality of the judge in the eyes of the parties; efficiency of justice (execution of court decisions); informational influence of mass media, etc. In the legal field, respect for the court in Ukraine is not fully enshrined in law, as responsibilities for discrediting, defaming judges, extrajudicial pressure on them and other actions intentionally committed to humiliate the court and undermine its authority (so-called scandalization of justice), not legally established. Emphasis is placed on the expediency of legislative consolidation of the presumption of good faith of a judge, which will provide a credit of public trust for a court decision. Only ensuring a high level of respect for the court in the judicial process and in society will make it possible to achieve real judicial independence and thus guarantee the rule of law.

Key words: respect for the court, disrespect for the court, judicial independence, efficiency of justice, authority of the judiciary, scandalization of justice.

SZACUNEK DLA SĄDU JAKO WARUNEK KONIECZNY NIEZALEŻNOŚCI SĘDZIOWSKIEJ

Nadiia Stashkiv

sędzia

Tarnopolskiego Miejskiego i Rejonowego Sądu Obwodu Tarnopolskiego,

aspirantka Wydziału Teorii i Historii Państwa i Prawa

Zachodnioukraińskiego Uniwersytetu Narodowego (Tarnopol, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-7832-5388

Adnotacja. W artykule naukowym autorka bada kategorię „szacunek dla sądu”, na podstawie tego, że szacunek dla sądu jest kluczowym warunkiem niezależności sądu. W artykule przeprowadzono analizę poziomu legislacyjnego utrwalenia zasady szacunku dla sądu na Ukrainie. Treść tej kategorii została przedstawiona z punktu widzenia składników psychologiczno-socjologicznych i prawnych, z wykorzystaniem analizy stanowisk prawnych ETPC w tej problematyce. Z psychologiczno-socjologicznego punktu widzenia szacunek dla sądu kształtuje rzetelność orzeczeń sądowych; uczciwość, obiektywizm i bezstronność sędziego w oczach uczestników sprawy; skuteczność wymiaru sprawiedliwości (wykonanie orzeczeń sądowych); wpływ informacyjny mediów itp. Na płaszczyźnie prawnej szacunek dla sądu na Ukrainie nie znajduje pełnego umocowania legislacyjnego, ponieważ odpowiedzialność za dyskredytację, zniesławienie sędziów, presja pozaprocesowa na nich i inne działania celowo popełnione w celu upokorzenia sądu i podważenia jego autorytetu (za tak zwaną „skandalizację sprawiedliwości”) nie jest prawnie ustalona. Nacisk kładziony jest na celowość legislacyjnego umocowania domniemania rzetelności sędziego, co zapewni orzeczeniom sądowym kredyt zaufania publicznego. Tylko zapewnienie wysokiego poziomu szacunku dla sądu w postępowaniu sądowym i w społeczeństwie pozwoliłoby osiągnąć rzeczywistą niezależność sędziowską, a następnie zagwarantować praworządność.

Słowa kluczowe: szacunek dla sądu, brak szacunku dla sądu, niezależność sędziowska, skuteczność wymiaru sprawiedliwości, autorytet sądownictwa, skandalizacja wymiaru sprawiedliwości.

Вступ. Незалежний, сильний, авторитетний, захищений суд - це одна із домінант демократичного суспільства, а повага до судової влади є гарантією стабільності держави. Відтак, формування в громадській думці переконання в правоті, незалежності та об'єктивності судової влади є запорукою стабільності, миру та спокою.

Однак актуальна сьогодні категорія «повага до суду», на жаль, мало досліджена вченими, хоча вивченню принципів функціонування судової влади загалом присвячені наукові роботи таких учених, як: Ю. Грошевий, Т. Любовнікова, І. Назаров, В. Погорілко та інших; окремі проблеми суспільної довіри до суду та ефективності судової влади, питання авторитету суду і суддів у своїх працях частково розкривають О. Величко, В. Вільгушинський, Л. Москвич, Л. Остафійчук та інші.

На нашу думку, детальне вивчення різних проявів цього інституту дозволить обґрунтувати, що саме він має суттєвий вплив і на незалежність суддів, і на ефективність правосуддя. Отож, метою цієї публікації є висвітлення змісту і значення категорії «повага до суду» як чинника, що має важливий вплив на суддівську незалежність.

Основна частина. Детальне дослідження і аналіз теоретичних джерел дозволяють розпочати з твердження, що філософська категорія «поваги» тісно пов'язана з категорією «незалежності». Будь-яка форма поваги – до особистості, організації або інституту – починається з визнання її/його статусу як самостійного та незалежного суб'єкта. У зв'язку з цим, повага до суду стає найважливішою умовою незалежності суду: особа, яка поважає суд, буде утримуватись від спроб протиправного тиску чи впливу на нього, в тому числі через маніпулювання суспільною думкою. Незалежність суду – це фундаментальний принцип, а повага до суду – це конкретна модель поведінки, яка запропонована законом і втілює цей принцип.

Про принцип незалежності суддів чи не вперше йшлося ще у Конституції Пилипа Орлика 1710 року, згідно з якою обмежувалась участь гетьмана у сфері судочинства, і нею передбачалося, що наскільки б неприхильне, але неупереджене рішення ухвалив суд, такому рішення має підкоритись кожен правопорушник (Кульчицький, Тищик, 2008: 191). У цьому положенні, хоч і не сформульований текстуально, але знаходить своє відображення принцип поваги до судового рішення.

Чинна Конституція України серед засад діяльності судової влади не виокремлює поваги до суду як окремого принципу. Визначальними при здійсненні правосуддя, відповідно до неї, є принципи незалежності

та верховенства права. У демократичних спільнотах верховенство права є абсолютною цінністю. Це закріплено нормами багатьох конституцій, включаючи й нашу, але забезпечується це верховенство тільки за посередництвом судової влади. Тільки вона здатна примусити будь-якого суб'єкта до дотримання цього принципу. Судова влада зможе робити це беззастережно тільки тоді, коли буде самостійна і незалежна.

Самостійність і незалежність, зі свого боку, досягається значною мірою через забезпечення поваги до цієї інституції. Відповідно до статей 126 та 129 Конституції України забороняється вплив на суддю у будь-який спосіб, а також передбачено юридичну відповідальність за неповагу до суду чи судді. І хоч про принцип поваги до суду як самостійний принцип здійснення правосуддя в Конституції не йдеться, проте тенденції до його законодавчого закріплення все-таки є, і простежуються вони, зокрема, через процесуальні кодекси.

Так, стаття 43 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зобов'язує учасників справи виявляти повагу до суду (п. 1 ч. 2 ст. 43 ЦПК України в чинній редакції). Для порівняння, редакція ЦПК України до внесення змін Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 не містила такого обов'язку для учасників справи, а зобов'язувала їх лише добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України в редакції від 03.08.2017) та передбачала наслідки за прояв неповаги до суду (ч. 3 ст. 162 ЦПК України від 03.08.2017).

Аналогічний законодавчий підхід простежується й у Кодексі адміністративного судочинства України (п. 1 ч. 5 ст. 44 КАС України) та Господарському процесуальному кодексі України (п. 1 ч. 2 ст. 42 ГПК України), хоч попередні редакції цих кодексів, до внесення змін 03.10.2017, не встановлювали обов'язку учасників справи виявляти повагу до суду.

Визнання з боку третіх осіб авторитету судової влади як соціального і правового інституту виключної компетенції в сфері права – і є повагою до суду.

Повагу до суду як правову категорію подекуди розглядають із погляду двох складників: психолого-соціологічного та юридичного (Момотов, 2019).

У психолого-соціологічному складнику є низка аспектів, які визначають рівень довіри до судової влади і, як наслідок, формують повагу до суду як правового інституту. Першим і, безумовно, найважливішим аспектом є справедливість судових рішень, який передбачає, що рішення ухвалені чесним і справедливим судом, з дотриманням рівності сторін перед законом.

Другий аспект пов'язаний із здійсненням правосуддя і впевненістю учасників судового процесу в тому, що вони були почуті, у них була можливість сформулювати своє бачення того, що відбувалося, що суддя ставився з повагою до їх гідності, що процес був неупередженим і справедливим, суддя був незалежним від зовнішніх факторів у прийнятті рішення, відтак неупереджений на довіру учасників процесу.

Цей аспект, до речі, знайшов своє підтвердження в позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), закладений в рішенні від 26 жовтня 1984 року у справі «Де Куббер проти Бельгії» про те, що «має не лише здійснюватися правосуддя – ще має бути видно, що воно здійснюється» («De Cubber v. Belgium», 1984), яка повсякчас підтримується у подальшій практиці ЄСПЛ.

Важливо розуміти, що якою б «маленькою» та «незначною» не була кожна справа з точки зору судівництва, але для конкретної особи – учасника справи – вона найважливіша, і відповідно, кожен сподівається, що у його справі рішення буде приймати найбільш чесний і справедливий суддя, і це рішення буде законним і справедливим. Тобто в кожній справі, незалежно від суті та складу сторін, від судді очікують розв'язання дилеми, виходу з конфлікту та ухвалення законного і обґрунтованого рішення, ухваленого відповідно до вимог закону. При цьому, зважаючи на «довіру, яку в демократичному суспільстві суди мають викликати в громадськості» («Piersack v. Belgium», 1982), надзвичайно важливою є не лише поведінка судді, але й саме враження, яке справляє така поведінка.

На повагу до суду значною мірою впливає ефективність правосуддя. Для особи, яка звертається за захистом свого права, є не настільки важливим процес ухвалення рішення, як його ефективне виконання. Виконання рішення суду є одним зі складників права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду та ефективного захисту сторони у справі, що передбачено статтями 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У контексті зазначених норм Конвенції цілком логічною є позиція ЄСПЛ, згідно з якою «ефективний захист сторони у справі, а отже і відновлення справедливості, передбачає зобов'язання адміністративних органів виконувати рішення» («Hornsby v. Greece», 1997).

Проте в Україні виконання судового рішення не залежить від суду. Суд лише може розглянути скарги учасників провадження, які виникають у ході його виконання, але будь-яких інших повноважень, які б спонукали до ефективного виконання судового рішення, суд не має. Ця проблема неодноразово обговорювалась, й зокрема під час практичної конференції «Взаємодія приватного виконавця з органами судочинства та державної влади під час виконання рішень» у 2018 році, де констатовано, що за офіційною статистикою близько 80 % звернень до ЄСПЛ стосуються саме проблематики невиконання рішень українських судів (Котеньов, 2018). Незважаючи на деякі зміни процедури виконання, зокрема запровадження інституту приватних виконавців, виконання судових рішень в Україні все ще залишається проблемним етапом судового провадження.

Ще одним аспектом психолого-соціологічного складника поваги до суду як правової категорії є роль засобів масової інформації у формуванні довіри і поваги в сприйнятті правосуддя в країні. Суди можуть поліпшити це сприйняття, своєчасно даючи чітку і зрозумілу інформацію про хід розгляду справи та прийняті процесуальні рішення, однак інформаційний вплив ззовні значною мірою формує ставлення громадськості до судової влади. Цю проблему більш детально розкриємо далі – в юридичному аспекті поваги до суду.

Так-от, в юридичній площині зміст поваги до суду можна визначити від зворотного – виходячи з категорії «неповаги до суду». В українському законодавстві «неповага до суду» носить лише адміністративно-правовий характер. Відповідальність за таку неповагу передбачена статтею 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення, якщо вона виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Однак повага до суду є, на нашу думку, значно ширшим поняттям. До дій, які свідчать про неповагу до суду можна віднести будь-які публічні дії або опубліковану інформацію, мета яких викликати презирство до судді, принизити його авторитет, тим самим вплинути на його рішення, викликавши негативну суспільну реакцію. Це можуть бути дії, які спрямовані на підривання довіри суспільства до представників судової влади і правосуддя в цілому, тим більше, якщо це роблять особи, які мають соціальне визнання (наприклад, представники законодавчої та виконавчої влади).

Опублікована інформація про дії судді в службовий і позаслужбовий час повинна ґрунтуватись на законі, бути стриманою і коректною. Публічний коментар про характер здійснення правосуддя, його критика не повинні переходити певні межі. В цьому аспекті необхідно зважати на важливість дотримання правильного балансу різних інтересів залучених сторін, які включають в себе право громадськості на отримання інформації щодо питань, які стосуються судових рішень, вимоги здійснення правосуддя належним чином, а також професійну честь судді.

Про дотримання такого балансу з боку суддів зауважував Європейський суд з прав людини. Так, у 2019 році відбувся суддівський семінар ЄСПЛ на тему «Авторитет судової влади», за підсумками якого оприлюднено робочий документ «Зміцнення довіри до судової влади», в якому вказується, що «хоча судді і суди можуть реагувати на нападки, які, на їхню думку, є особливо надмірними, і вживати заходів щодо захисту репутації судової влади, вони повинні це робити пропорційним чином». До аналізу цього документу ми зверталися у одній із наших наукових статей, аналізуючи довіру як один із основних чинників формування поваги до суду (Сташків, 2020).

У цьому контексті варто зазначити, що сьогодні не лише в Україні гостро постає проблема «скандалізації правосуддя». Поява цього явища пов'язана з тим, що розвиток традиційних засобів масової інформації, інтернет-ресурсів призвів до того, що маніпулювання громадською думкою нерідко стало використовуватися для тиску на суд, дискредитації суддів. При цьому часто використовуються не просто тенденційні публікації і пости в соцмережах, а відверто брехлива інформація (Момотов В., 2019). У той же час, судді, обмежені етичними нормами, виявляються практично беззахисними перед брехнею, поширюваною недобросовісними засобами масової інформації.

З огляду на особливий статус судді Кодекс суддівської етики покладає на нього цілу низку обмежень у взаємодії із засобами масової інформації, наказуючи не допускати водночас порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя (стаття 11) та забороняючи судді робити публічні заяви, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили, розголошувати інформацію, що стала йому відома завдяки розгляду справи (стаття 12).

Отже, можливості судді щодо захисту від ганебних і брехливих відомостей істотно обмежені. Ці обмеження припускають, що громадянське суспільство і засоби масової інформації також повинні дотримуватися хоча б базових етичних норм при висвітленні та обговоренні роботи судів.

З позицій практики ЄСПЛ, на відміну від представників законодавчої та виконавчої влади, судді не є суб'єктами, щодо яких допустимі розширені межі критики. Єдино допустима її форма – форма оскарження судових актів. Це сфера компетенції суду вищої інстанції. Детальніше ці питання висвітлені в авторських наукових статтях, що стосувалися свободи вираження поглядів та поваги до суду і авторитету правосуддя в контексті практики Європейського суду з прав людини (Сташків, 2018: 45–52, 23–29).

Акцентуємо, що у суспільних відносинах правила етики не можуть діяти тільки для однієї зі сторін цих відносин – етичні правила повинні в рівній мірі поширюватися на всіх учасників цих відносин. Уявити собі соціальну взаємодію, коли одна зі сторін скута жорсткими етичними нормами, а інша сторона повністю від них вільна, вкрай складно – подібний формат взаємин породить тільки хаос і конфлікти.

Судді пов'язані цілим комплексом досить жорстких етичних правил і обмежень, закріплених у згаданому вже Кодексі суддівської етики. Підкреслимо, що він прийнятий самим суддівським співтовариством на XI черговому з'їзді суддів України 22 лютого 2013 року, тим самим судова влада проявила здатність до самообмеження, усвідомлюючи свою відповідальність перед громадянським суспільством.

З огляду на «взаємний характер» етичних норм положення Кодексу суддівської етики будуть ефективні тільки в тому разі, якщо всі особи, що вступають у взаємини з судом, також будуть дотримуватися певних етичних норм і правил. В цьому і проявляється категорія «поваги до суду».

Дискусійним питанням у цьому ракурсі є допустимість залишення без розгляду тих звернень до суду, які містять образливі й інші неприпустимі вирази. Процесуальним законодавством України прямо не визначено наслідків, які має застосовувати суд у випадку подання заяв, які містять нецензурну лексику, образливі і лайливі слова, символи, що свідчать про очевидну неповагу. Проте, такі заяви були предметом розгляду Великої Палати Верховного Суду, зокрема, у справі № 9901/324/19. Позивач у цій справі просив визнати

протиправною «бездіяльність Вищої ради правосуддя щодо залишення без задоволення його заяв про повну неадекватність суддів системи судоустрою України та здійснення контролю за рівнем їх морально-психологічної і професійної підготовленості та їх психічним станом».

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, керуючись ч. 3 ст. 45 Кодексу адміністративного судочинства України, повернув позовну заяву, вказавши на зловживання позивачем його процесуальними правами, яке полягало у застосуванні образливих тверджень на адресу суддів України, які до того ж визначені підставою позову, використання яких неприпустиме при оформленні, зокрема, й позовної заяви.

Розглянувши справу, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 7 листопада 2019 року вказала, що використання учасниками справи чи їх представниками ненормативної лексики, образливих та лайливих слів чи символів у поданих до суду документах, у спілкуванні з судом, з іншими учасниками справи, а також вчинення інших дій аналогічного характеру, які свідчать про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб, є такими, що суперечать основним засадам (принципам) судочинства, а також його завданню. З огляду на це вчинення таких дій обґрунтовано визнано зловживанням процесуальними правами та є підставою застосування таких наслідків, як залишення скарги, заяви чи клопотання без розгляду або їх повернення.

Таких самих висновків Велика Палата Верховного Суду дійшла й у справі № 9901/34/19, в якій позивач посилався на безпідставність відмови Вищої ради правосуддя перевірити викладені у його заяві факти щодо психічних захворювань суддів практично всієї системи судоустрою України, а саме адекватності судових рішень, ухвалених судьями у справах позивача за останні 2 роки.

Аналогічною є й практика ЄСПЛ, який вказує, що обґрунтування позову з використанням висловлювань, які виходять за межі нормальної, коректної та легітимної критики, констатується як зловживання правом на подання заяви. Так, застосовуючи підпункт «а» п. 3 ст. 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі ст. 34, якщо він вважає, що ця заява є зловживанням правом на її подання. Для прикладу, ЄСПЛ вказував на зловживання правом на подання заяви, коли заявники під час спілкування з ЄСПЛ вживали образливі, погрозливі або провокативні висловлювання проти уряду-відповідача, його представника, органів влади держави-відповідача, проти ЄСПЛ, його суддів, Секретаріату ЄСПЛ або його працівників («*Řehák v. The Czech Republic*», 2004; «*Duringer and Grunge v. France*», 2003).

Тут важливо згадати і справу «Жданов та інші проти Росії», рішення в якій було ухвалено 16 липня 2019 року. Справа стосувалась відмови російської влади в реєстрації організацій, які мали намір створюватися із метою сприяння та захисту ЛГБТ-спільноти в Росії. Суд визнав неприйнятною скаргу М. Алексеева у зв'язку з тим, що скаргник публікував у соцмережах образливі та загрозливі заяви про суд та суддів, визнавши такі дії зловживанням правом на подачу скарги. Зокрема, ЄСПЛ зауважив, що вислови «купа сміття», «європейські виродки» тощо про Суд, та «алкоголік», «наркоман», «корупціонер» про окремих суддів, – явно виходять за межі нормальної, цивільної та легітимної критики. Суд дійшов висновку, що заявник «виявив неповагу до самого інституту, до якого він звернувся для захисту своїх прав». Дійсно, неприпустимо вимагати захисту від суду, до якого заявник втратив довіру. Його поведінка є «прикрим проявом безвідповідальності та недобросовісного ставлення до Суду», що є образою Суду і тому суперечить меті права на індивідуальну заяву, передбаченого ст. 34 і ст. 35 Конвенції («*Zhdanov and others v. Russia*», 2006).

Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, зловживання процесуальними правами є неприпустимим. Саме тому звернення до суду, що містять нецензурні або інші образливі вирази, вважаються поданими з порушенням процесуальних норм і розгляду не підлягають.

Завдання судового розгляду полягає в захисті порушених прав і законних інтересів громадян і організацій. Особа, яка замість захисту своїх прав прагне образити інших людей, переслідує мету, ніяк не пов'язану з правосуддям.

У питанні поваги до суду важливе значення має також поведінка представників, адже саме вони багато в чому формують думку про судову владу. Особлива роль адвокатів як посередників між судом і суспільством передбачає, що вони повинні з підвищеною увагою ставитися до формулювань своїх публічних коментарів, підтримувати авторитет суду, а не применшувати його.

У Правилах адвокатської етики, схвалених Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року зазначалося, що, представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний ... не виявляти неповаги до суду (суддів), поводитись гідно і коректно (п. 1 ст. 53 Правил) та в ході судового розгляду справи адвокат не повинен намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами (пп. 1 п. 3 ст. 53 Правил). Аналогічні вимоги поведінки адвоката були закладені й у ст. 43 Правил адвокатської етики, затверджених Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012.

Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року вже дещо по-іншому регламентують відносини адвоката судом. Зокрема, статтею 53 цих Правил визначено, що адвокат має «... не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з судьями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваному законом інтересам клієнта. Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого, або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством

та/або актами РАУ, НААУ». Зазначені положення наче передбачають можливість зневажливого ставлення суду до учасників процесу, в тому числі адвокатів, і визначають способи захисту від такого явища. Такі формулювання самі по собі, на нашу думку, принижують авторитет суду, передбачають можливість негідної поведінки суддів і способи боротьби адвокатів із таким явищем. Разом з тим, правила не вимагають від адвоката ставлення з повагою до суду та судді, який розглядає справу, й правосуддя в цілому.

Європейський суд із прав людини акцентує увагу на особливій функції адвокатів у судочинстві, вказуючи, що їх роль у системі правосуддя «тягне за собою низку обов'язків і обмежень, особливо у зв'язку з їх професійною діяльністю, яка повинна бути прямою, чесною і гідною» («Casado Coca v. Spain», 1994). ЄСПЛ визначає професію адвоката як одну з професій, «представники якої повинні дотримуватися вищих і більш суворих стандартів поведінки. Не лише загальні стандарти поведінки, але також спеціальні вимоги, встановлені законами, які регулюють діяльність колегії, та правила професійної етики застосовуються до практики адвоката. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти брати участь у процесі здійснення правосуддя. Дозвіл будь-якій особі брати участь у цьому процесі незалежно від його або її поведінки дискредитує ідею здійснення правосуддя» («Lekavičienė v. Lithuania», 2017).

На завершення, варто зазначити, що якщо суддя вже наділений повноваженнями (після усіх, передбачених законодавством, етапів добору, й зокрема спецперевірки і спецпідготовки), щодо нього повинна діяти презумпція його сумлінності. Тут доцільно згадати Акт «Про влаштування» (або Акт про подальше обмеження корони і краще забезпечення прав та вольностей підданого) 1701 року в Англії, в якому, з метою обмеження втручання монарха в судову діяльність, було встановлено, що суддю не можна усунути з посади, «поки він веде себе бездоганно» (Акт об устроении, 1996, с.35-37). ЄСПЛ також керується у своїй діяльності презумпцією сумлінності держави, яка по суті є презумпцією сумлінності національного суду і означає, що дії суду є законними і обґрунтованими, доки протилежне не доведено у встановленому порядку. Якщо ж суддя в Україні порушить закон або норми суддівської етики, оцінку його діяч надає Вища рада правосуддя, яка наділена відповідними повноваженнями. Заходів відповідальності для цього у законодавстві закріплено більш ніж достатньо.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки.

По-перше, повага до суду – це необхідна умова реальної суддівської незалежності, однак якщо принцип незалежності закріплено у Конституції України, то повага до суду досі не сприймається як окремий принцип і, на жаль, не знаходить повноцінного законодавчого закріплення.

По-друге, як правову категорію повагу до суду доцільно розглядати з точки зору двох позицій: 1) з психолого-соціологічної позиції повагу до суду формує справедливість судових рішень; чесність, об'єктивність і неупередженість судді в очах учасників справи; ефективність правосуддя (виконання судових рішень); інформаційний вплив ЗМІ тощо; 2) з юридичної позиції повагою до суду вважається будь-яка поведінка, яка не розцінюється законодавством як неповага. Однак, такий підхід є наразі недостатнім, бо законодавчо в Україні встановлені лише вимоги процесуальної сумлінності (можливість застосування судом заходів процесуального примусу за зловживання правом та втручання в процес судочинства, а також адміністративна відповідальність за неповагу до суду, яка виражається у визначених кодексом, вказаних нами вище, діях). Відповідальності ж за дискредитацію, дифамацію суддів, позапроцесуальний тиск на них та інші дії, що умисно вчиняються з метою принизити суд і підірвати його авторитет (за так звану скандалізацію правосуддя), законодавчо не встановлено. Судді ж, обмежені етичними нормами, не мають достатніх заходів захисту. Відсутність адекватної відповіді на відвертий тиск, який чиниться на правосуддя, веде до край негативно-наслідків для правопорядку в державі.

По-третє, вважаємо за доцільне законодавче закріплення презумпції сумлінності судді. Це забезпечуватиме судовим рішенням своєрідний кредит суспільної довіри, коли кожна особа, навіть якщо рішення ухвалене не на її користь, вважатиме його законним і справедливим, виходячи із загального переконання в авторитетності судової влади. А у разі незгоди з рішенням суду громадянам забезпечується право на його оскарження і це єдино можлива форма його публічної критики.

Лише забезпечивши високий рівень поваги до суду зможемо домогтися реальної суддівської незалежності, а відтак зможемо побудувати правову державу і гарантувати верховенство права.

Список використаних джерел:

1. Акт об устроении (Акт о будущем ограничении короны и лучшем обеспечении прав и свобод подданных). *Хрестоматия по всеобщей истории государства и права*. Т.2/ Под ред. К.И. Батыра и Б.В. Поликарповой. М.: Юристъ, 1996. С. 35-37.
2. Господарський процесуальний кодекс України. Редакція від 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
3. Кодекс адміністративного судочинства України. Редакція від 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
4. Кодекс суддівської етики від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Редакція від 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Конституція України від 28.06.1996. Редакція від 01.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1443701443155068>
7. Котеньов О. Відповідальність за реформу у сфері виконання судових рішень лежить на всій юридичній спільноті. URL: <https://dn.arbitr.gov.ua/sud5006/pres-centr/news/523844/>

8. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. К.: Ін-Юре, 2008. 624 с.
9. Момотов В. В. Уважение к суду как правовая категория: реальность и перспективы в России. 2019. URL: <http://askchr.arbitr.ru/node/13690>
10. Постанова Верховного Суду від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341>
11. Постанова Верховного Суду від 7 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85775709>
12. Правила адвокатської етики, затверджені Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf
13. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12/print/sp:side>
14. Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/n0001699-99>
15. Справа «Casado Coca v. Spain»: Рішення ЄСПЛ від 24 лютого 1994 року. Заява № 15450/89. URL: https://european-court.eu/uploads/ECHR_Casado_Coca_v_Spain_24_02_1994.pdf
16. Справа «De Cubber v. Belgium»: від 26 жовтня 1984 року. Заява № 9186/80. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57465>
17. Справа «Düringer and Knebel v. France»: Ухвала щодо прийнятності заяви № 61164/00 від 4 лютого 2003 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183606>
18. Справа «Hornsby v. Greece»: Рішення від 19 березня 1997 року. Заява № 18357/91. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-100864>
19. Справа «Lekavičienė v. Lithuania»: Рішення від 27 червня 2017 року. Заява № 48427/09. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-174616>
20. Справа «Piersack v. Belgium»: Рішення ЄСПЛ від 1 жовтня 1982 року. Заява № 8692/79. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-104050>
21. Справа «Řehák v. The Czech Republic»: Ухвала ЄСПЛ щодо прийнятності заяви № 67208/01 від 18 травня 2004 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185485>
22. Справа «Zhdanov and others v. Russia»: Рішення ЄСПЛ від 11 липня 2006 року. Заява № 12200/08. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-195876>
23. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45-52.
24. Сташків Н.М. Довіра як один із основних чинників формування поваги до суду (аналіз документів, ухвалених міжнародними та європейськими інституціями). *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. № 2. 2020. С. 19-23. doi:10.15421/392035
25. Сташків Н.М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії»). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (14). 2018. С. 23-29.
26. Укрепление доверия к судебной власти: Судебный семинар 2019 года. Рабочий документ. 25 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2019_RUS.pdf
27. Цивільний процесуальний кодекс України. Редакція від 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>
28. Цивільний процесуальний кодекс України. Редакція від 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

References:

1. Akt ob ustroenii (Akt o budushchem ogranichenii korony i luchshem obespechenii prav i svobod poddannikh). [Act of Settlement (Act for the further Limitation of the Crown and better securing the Rights and Liberties of the Subject)]. *Khrestomatiia po vseobshchei istorii gosudarstva i prava*. (Vols. 2), (pp. 35-37). Moscow: Iurist [in Russian].
2. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Commercial Procedural Code of Ukraine]. (2020. 08. 16.) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> [in Ukrainian].
3. Kodeks administrativnoho sudochynstva Ukrainy. [Code of Administrative Justice of Ukraine]. (2020. 08. 15.) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
4. Kodeks suddivskoi etyky vid 22.02.2013 [Code of Judicial Ethics from February 22, 2013] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13> [in Ukrainian].
5. Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. (2020. 08. 13.) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 [The Constitution of Ukraine from June 28, 1996.] (2020. 01. 01.) Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80/print1443701443155068> [in Ukrainian].
7. Koten'ov O. (2018) Vidpovidalnist za reformu u sferi vykonannia sudovykh rishen lezhyt na vsii yurydychnii spilnoti [Responsibility for reform in the area of enforcement of judgments is the entire legal community]. Retrieved from <https://dn.arbitr.gov.ua/sud5006/pres-centr/news/523844/> [in Ukrainian].
8. Kulchytskyi V. S., & Tyshchuk B. Y. (2008). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy [History of State and Law of Ukraine]*. Kyiv: In-Yure [in Ukrainian].
9. Momotov V. V. (2019). Uvazhenie k sudu kak pravovaia kategoriia: realnost i perspektivy v Rossii [Respect for the court as a legal category: reality and prospects in Russia]. Retrieved from <http://askchr.arbitr.ru/node/13690> [in Russian].

10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 14 bereznia 2019 roku u spravi № 9901/34/19 [Resolution of the Supreme Court dated March 14, 2019 in case № 9901/34/19]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341> [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 7 lystopada 2019 roku u spravi № 9901/324/19. [Resolution of the Supreme Court dated November 7, 2019 in case № 9901/324/19]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85775709> [in Ukrainian].
12. Pravyla advokatskoi etyky, zatverdzeni Zvitno-vybornym zizdom advokativ Ukrainy 09.06.2017 [Rules of lawyers ethics, approved by the Reporting and Election Congress of Lawyers of Ukraine from June 9, 2017]. Retrieved from https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf [in Ukrainian].
13. Pravyla advokatskoi etyky, zatverdzeni Ustanovchym Zizdom advokativ Ukrainy 17.11.2012 [Rules of Lawyers Ethics, approved by the Constituent Congress of Lawyers of Ukraine on November 17, 2012]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12/print/sp:side> [in Ukrainian].
14. Pravyla advokatskoi etyky, skhvaleni Vyschoiu kvalifikatsiinoiu komisiieiu advokatury pry Kabineti Ministriv Ukrainy 1 zhovtnia 1999 roku [Rules of Lawyers Ethics, approved by the High Qualification Commission of Lawyers under the Cabinet of Ministers of Ukraine on October 1, 1999]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/n0001699-99> [in Ukrainian].
15. Sprava «Casado Coca v. Spain»: Rishennia YeSPL vid 24 liutoho 1994 roku. Zaiava № 15450/89 [Case of Casado Coca v. Spain: Judgment of the ECHR from February 24, 1994. Application № 15450/89]. Retrieved from https://european-court.ru/uploads/ECHR_Casado_Coca_v_Spain_24_02_1994.pdf [in Russian].
16. Sprava «De Cubber v. Belgium»: Rishennia YeSPL vid 26 zhovtnia 1984 roku. Zaiava № 9186/80 [Case of De Cubber v. Belgium from October 26, 1984. Application № 9186/80]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57465> [in English].
17. Sprava «Düringer and Krenn v. France»: Ukhvala YeSPL shchodo pryiniatnosti zaiavy № 61164/00 vid 4 liutoho 2003 roku [Case of Düringer and Krenn v. France: Judgment of the ECHR on the admissibility of application № 61164/00 from February 4, 2003]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183606> [in Russian].
18. Sprava «Hornsby v. Greece»: Rishennia YeSPL vid 19 bereznia 1997 roku. Zaiava № 18357/91 [Case of Hornsby v. Greece from March 19, 1997. Application № 18357/91]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-100864> [in Russian].
19. Sprava «Lekavičienė v. Lithuania»: Rishennia YeSPL vid 27 chervnia 2017 roku. Zaiava № 48427/09 [Case of Lekavičienė v. Lithuania from June 27, 2017. Application № 48427/09]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-174616> [in English].
20. Sprava «Piersack v. Belgium»: Rishennia YeSPL vid 1 zhovtnia 1982 roku. Zaiava № 8692/79 [Case of Piersack v. Belgium from October 1, 1982. Application № 8692/79]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-104050> [in Russian].
21. Sprava «Řehák v. The Czech Republic»: Ukhvala YeSPL shchodo pryiniatnosti zaiavy № 67208/01 vid 18 travnia 2004 roku [Case of Řehák v. The Czech Republic: Judgment of the ECHR on the admissibility of application № 67208/01 from May 18, 2004]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185485>
22. Sprava «Zhdanov and others v. Russia»: Rishennia YeSPL vid 11 lypnia 2006 roku. Zaiava № 12200/08 [Case of Zhdanov and others v. Russia from July 11, 2006 Application № 12200/08]. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-195876> [in Ukrainian].
23. Stashkiv N.M. (2018). Avtorytet pravosuddia VS svoboda vyrazhennia pohliadiv (praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny) [The Authority of Justice VS Freedom of Expression of Views (the Practice of the European Court of Human Rights)]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*, 3 (15), 45-52 [in Ukrainian].
24. Stashkiv N.M. (2020) Dovira yak odyn iz osnovnykh chynnykiv formuvannia povahy do sudu (analiz dokumentiv, ukhvalenykh mizhnarodnymy ta yevropeiskymy instytuttsiiami) [Trust as one of the main factors in the formation of respect for the court (analysis of documents approved by international and European institutions)]. *Naukovyi zbirnyk «Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii» – Scientific collection «Actual problems of domestic jurisprudence»*, 2, 19-23. doi:10.15421/392035 [in Ukrainian].
25. Stashkiv N.M. (2018). Svoboda vyrazhennia pohliadiv ta povaha do sudu v konteksti praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (teoretychne uzahalennia rishen u spravakh «Barfod proty Danii», «Praher i Obershlik proty Avstrii», «De Khaes i Hiisels proty Belhii», «Perna proty Italii») [Freedom of expression and respect to the judiciary in the context of the practice of the European Court of Human Rights (theoretical generalization of decisions on the cases of «Barfod v. Denmark», «Prager and Oberschlick v. Austria», «De Haes and Gijssels v. Belgium», «Perna v. Italy»). *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*, 2 (14), 23-29 [in Ukrainian].
26. Ukreplenyie doveryia k sudebnoi vlasty (2019). [Strengthening confidence in the judiciary]. Sudebnyi semynar. Rabochyi dokument. 25 s. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2019_RUS.pdf [in Russian].
27. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Civil procedural code of Ukraine]. (2017. 08. 03). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803> [in Ukrainian].
28. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. [Civil procedural code of Ukraine]. (2020. 08. 13). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukrainian].